

M.11526:1-12.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folkliv.forsk-
ning vid Lunds universitet

G. 899

Östergötland
Dals län
Närja m.
Santiken

Innehåller: 12 blad fotos med.
41 foto sk.
1. teckningar.

Östergötland,
Dals hd,
Nässja sn,
Sandviken.

Meddelat av:
Th. Frithiof Rylander, f. 1873
i Västra Ny sn, Östergötland.

Upptecknat av:
Gunnar Lorentz, Lund, 1937.

Uppteckningen innehåller:

Sagesman.....s.	1.
Nässja....."	2.
Näringar....."	2.
Sandviken....."	2.
Fiskevatten....."	2.
Fisksorter....."	2.
Arbetsåret....."	2.
Redskap:	
Nät....."	3 - 4.
Näten sättas....."	4.
"Hängegård"....."	4 - 5.
"Strö"....."	5 - 7.
"Kviddnot"....."	8.
"Kviddsump"....."	8.
Puls....."	8.
Långrev....."	9.
Lakmete....."	9.
"Fiskekasse"....."	9.
Båtar....."	10.

Min sagesman för yrkesfisket i Näss- Sagesman.

ja (bilderna 1 och 2) heter Theodor Frithiof Rylander och är född 1873 i Västra Nysocken i nordvästra Östergötland. Hans fader var yrkesfiskare i Lindenäs, och hos honom fick Rylander under de 40 första åren av sin levnad göra sina lärospån i det hårda och krävande arbetet på sjön. Hela hans liv har varit vigt åt Vättern, och Vättern har också präglat hans gestalt -

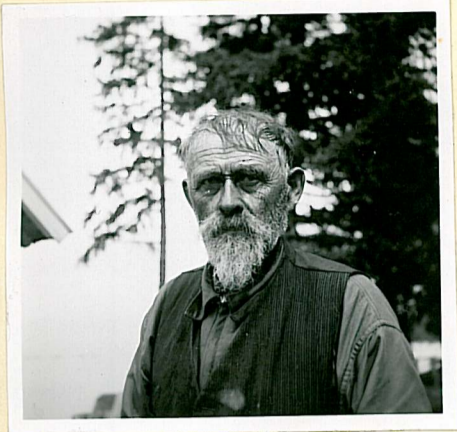

Bild 1.

från det fårade ansiktet och den värkbrutna kroppen till det spänstiga lynnet och den snabba intelligensen. Han är en värdig Vätternfiskets patriark och hyser trots sin ålderdom ett aldrig slappnande intresse för sjön, för fisktillgången och fisktillväxten samt icke minst för den unga generationens framtida villkor som yrkesmän.

Då Rylander etablerade sig som egen i Nässja började han med endast ett ringa redskapsbestånd samt dessutom en familj. Nu har han hus och jord och åtskilliga hundra nät samt en fullvuxen son som hjälper honom i det dagliga arbetet. På senaste tiden har han varit svårt ansatt av reumatisk värk och ser med sorg fram mot den dag, då han helt måste draga sig tillbaka från slitet på sjön.

Bild 2.

Som sagesman var Rylander givetvis av utomordentligt värde. I synnerhet gäller detta hans meddelanden om strömetoderna, om vilka förut endast ofullständiga uppgifter kunnat erhållas. De terminologiska uppgifterna äro härvidlag ensamstående i de olika Vätternexpeditionernas undersökningar.- Hans sakliga intresse för upptecknarens avsikter tillhör de mest glädjande erfarenheter upptecknaren hittills gjort av Vätterns gamla fiskarkår.

Från Vadstena upp till ungefärlig jämnhöjd Nässja.

med Jungfrun sträcker sig väster om staden en bred udde, som bildar en egen socken, Nässja. Hela denna halvö är om sommaren en enda bördig åker, och jordbruket är också den givna huvudnäring- Näringar. en med boskapsskötsel som kompletterande binäring. Fisket har här bedrivits som husbehovsfiske, och sedan en tid tillbaka gör man sig knappast besvär med ens denna mer amatörmässiga form av ett ansträngande och just nu föga givande arbete. Sedan ett kvarts sekel tillbaka har man ju också kunnat erhålla den för hushållet nödvändiga fisken hos Nässjas ende yrkesfiskare, hr Rylander.

Rylanders boställe heter Sandviken Sandviken.

Bild 3.

och är beläget längst ute på den nordliga delen av udden (bild 3). Stugan ligger i rak linje med den östra landsvägen, som slutar några hundra meter innan man nått fram till Sandviken. Strax intill fiskarstugan ha stadsborna börjat uppföra sina sommarvillor, och stranden är till stor del apterad

till badort under namn av Nässjabaden.

Rylander bedriver sitt fiske på de synnerligen Fiskevatten. tjänliga djupen (12 - 50 m.) mellan Jungfrun och Fjuk samt dessutom inne i vikarna på norra udden.

De fisksorter som fångas här eller ha fångats här äro: lax, röding, sik, lake, siklöja, abborre och gädda. Fisksorter.

Sik- o. lak- samt rödingnäten sättas vid samma Arbetsåret. tid som i Hästholmen och Borghamn och stå ute lika länge, från november till maj. I Nässja ströar man em. inte efter "harr" utan efter vikgäddorna, som leka tre gånger: i islossningen, då hon kallas "isgädda", på våren, då hon kallas "blomstergädda" samt vid midsommar, då hon kallas "frögädda". Vid dessa tre tillfällen ströar man efter henne. Flugmete används inte här. Löjan ströar man efter för att få agn till långrevarna, för vilka även "kvidd" (ogräsfisk) får duga. Den senare tas med not. Laxen kom förr upp genom Motala ström och togs med nät. I rödingleken på hösten ströar man, och på vintern bedrivs isfiske med nät samt lakmete m.käxe.

R E D S K A P.

Redskap.

Nät.

Bild 4.

Det 6 alnar djupa nät Rylander visar på bild 4 är ett laxnät. Före de stora kanalbygggena gick laxen upp genom Motala ström

Bild 5.

till Vättern för att leka, och det var då nät av denna typ kom till användning. Längden är - bott - 13 famnar, och maskstorleken är endast 7 "varv på alna". Flötena (bild 5) äro av kork; storleken är 11 cm:s längd, 5 cm:s bredd och 2 cm:s tjocklek. Sänkena äro näver- resp. canvaspåsar, fyllda med sten. Nätstickan är 38 cm. lång; dess rektangulära parti är 12 ggr 7 cm.

Röding-

nätets (bild 6) djup varierar från 5 fot till 6 á 7 alnar. Det vidstående nätet är avsett för lektiden

Bild 6.

Bild 7.

och mäter ett djup av 4 alnar. Det är 13 famnar långt då det botts och har en maskstorlek av 12"varv på alna". Flötena äro av kork (bild 7) och äro 12 cm. långa, 4 cm. breda och lika tjocka. Nätstickan är 40 cm. lång. Sänkena desamma som på laxnätet.

För lake,

abborre o. sik användas samma nät (bild 8). Det är 5 fot djupt, 13 famnar långt och har en maskstorlek av 14

Bild 8.

Bild 9.

varv pr aln. Flötena (bild 9) äro omväxlande kork o. "nävertullrer".

Nätstickans längd är 43 cm.; dess rektangulära del är 13 ggr 4 cm.

Sänkena äro desamma som på lax- och rödingnätet.

Bild 10.

Bild 11.

Bild 12.

Bild 12 visar några "lögenät" på tork. De äro 5 fot djupa och 180 fot långa bodda. Maskstorleken är 9 varv på "kvårtret" eller 36 "på alna". Flötorna (bild 11) äro "nävertullrer" och sänkena (bild 12) ben, omväxlande med näverpåsar med sten samt tegelsten.

Näten sättas i "varper" på exakt samma sätt som det, för vilket redogjorts i bl.a. uppteckningarna från Hästholmen och Borghamn.- Bild 13 här intill

Näten sättas.

visar några vålar upplagda till tork på väggen till Rylanders redskapsbod. De variera i längd från 2 till 5 m. En del äro försedda med korkstycken ungefär i vattenlinjen

Bild 13.

Bild 14.

där det är "strömt". Bild 14 visar en "krabbe" av gjutjärn, vars mittelarm är 45 cm. lång. Den har 4 "flyn", 20 cm.

långa. Avståndet från mittelarmen till "flynas" spetsar är 20 cm.

Vidstående bilder (15 o.16) visa Rylanders "hängegård" för vanliga nät. Den består av 10 st. 2 m. höga störrar, "jistrer" (jistra, -er) på 2 m:s av-

"Hängegård"

Bild 15.

Bild 16.

stånd från varandra. Bild 16 visar detalj av en självvuxen jistra.

Utom denna hänggård har Rylander ytterligare två av annan konstruktion, en nere vid sjöstranden och en strax ovanför. Det är de omfattande ströna, som torkas på dessa (bilderna 17 o. 18).

De bestå av 2

st. 6 m. långa
stockar, höjda
på stöttor 1 m.
över marken på
ett avstånd från
varandra av 3,25
m. Över dessa
stockar läggs

Bild 18.

Bild 17.

ströna med en tältn på var sida. Över ströet på bild 17 har Rylander lagt ett tjärtak till skydd.

Rylander "ströar" efter röding, gädda och löja. För röding och gädda användes samma slags strö (bild 19).

"Strö".

Det är - bott - 60 famnar långt, och består strängt taget av 6 hopbundna nät. Djupet är 8 alnar och maskstorleken är 18 maskor pr aln. Näten eller rättare de olika delarna av ströet ha olika namn. Sålunda kallas det nät, som man vid sättningen runt stimmet förankrar med hjälp av en till undertälnen knuten sten, för "skäppenätet".

Bild 19.

Namnet kommer av ^{den} korsformiga träklubb (bild 20), varmed ströets läge vid början av sättningsproceduren markeras.

Den kallas nämligen "skäppa", och stenen, varmed "skäppenätet" som nämnts förankras heter likaså "skäppestenen".

Den väger omkring 2 kg. - De fyra nät, som följa närmast efter "skäppenätet"

vid sättningen, kallas med ett gemen-

samt namn för "gål_n". Denna "gål" sättes i en vid ring. Det avslutande delnätet i ströet heter "vel_enätet" men kallas också med ett enligt Rylander modernt ord för "hugget". Det är nere vid undertälnen försedd med en sten, "huggestenen", som tjänar till att hål-

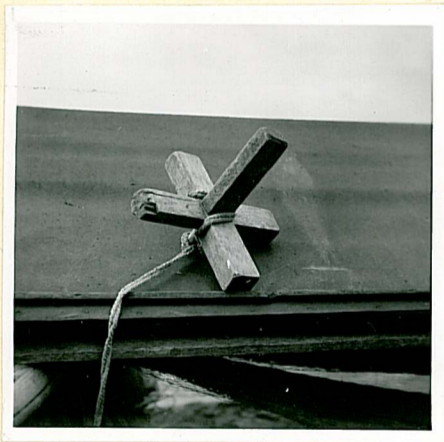

Bild 20.

la "velenätet" nere, då ringen slutes och hela ströet drages ut efter botten i snäckform. Den "huggesten", Rylander hade i sin ägo, och som för tydlighetens skull tecknats, är genomborrad och rullar på en axel av järn. Den såg ut att ha tjänstgjort första gången för åtskilliga hundra år sedan.- Då nu "velenätet" under sättningen slutit den påbörjade ringen, rör man innanför det förankrade "skäppenätet" och den därpå följande "gåln", tills man erhållit en så småningom allt trängre snäckform, i vilken stimmet - det må vara gädda eller röding - torde kunna sägas ha utomordentliga möjligheter att fångas. - Man har under sättningen betjänat sig av en båt. En man har rott och en har satt. -

Bild 21.

Flötena till ströet (bilderna 21 o. 22) äro av trä o. kallas för "flåner". De äro 17 cm. långa, 9 cm. breda o. 1,5 cm. tjocka. De äro märkta F.R.

Bild 22.

Bild 23.

Sänkena äro av näver, varav man gjort små påsar, vilka fyllts med sten eller järnskrot (bilderna 23 och 24).

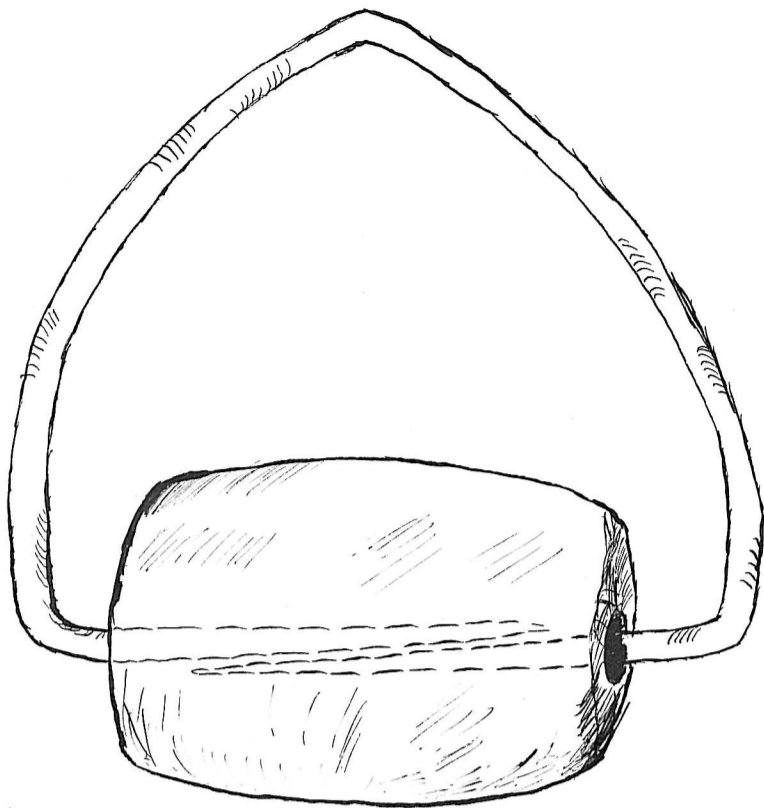

Bild 24.

Måtten för "skäppan" äro:

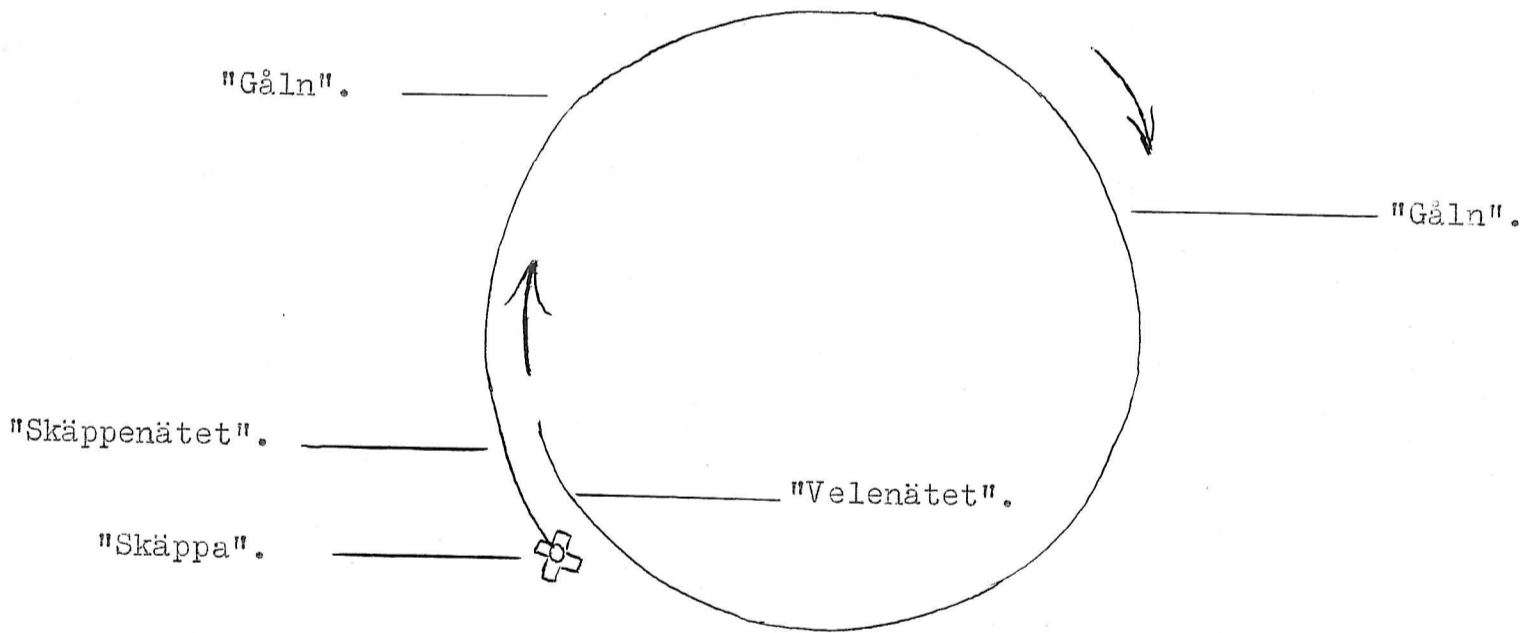
för mittelträstycket 30 cm:s längd; för var och en av armarna på det julgransfotliknande baspartiet 18 cm:s längd, 5 cm:s bredd o. 4 cm:s tjocklek. - "Flåner" heter i singularis "en flån".

Samma utseende och teknik karakteriserar ett "Lögeströ". "lögeströ". Det har em. endast 4 delnät, är endast 40 famnar långt och 6 alnar djupt. Maskstorleken är densamma som för lögenäten, 36 maskor"på alna! Sänkena äro stenar el. järnringar av 6 cm:s diam. Flötena äro "flåner" av 14 cm:s längd och 8 cm:s bredd. En av dem är märkt I F R, vilket är initialerna för Johan Fredrik Rylander, min sagesmans far.

Stenen är 12 cm. lång. Diam: 7 cm. Borrhålets diam: 3,5 cm.

"STRÖET" SÄTTES.

S. Litz. 37

Bild 25.

Bild 26.

Bild 27.

"Kviddnot!"

Kviddnoten (bild 25) har ingen påse men är bunden i tre delar, två armar samt ett bakstycke som är något djupare än armarna. Bild 26 visar djupskillnaden: armen är 1 m. djup och bakstycket 1,35 m. Armarna äro 8 famnar långa. Maskstorlek 36 varv pr aln. Flötena äro trä-"flåner" av 14 cm:s längd och 9 cm:s bredd. Sänkena äro av ben. Stören vid armarnas slut är 1,30 m. lång (bild 27). Noten dras av två man på grunt vatten inneslutande stimmet.

Miniatur-

"Kviddsump!"

Bild 28.

pråmen på bilderna 28 o. 29 är en kviddsump, som brukar tas på släp efter snipan och vid hemkomsten förankras med den

Bild 29.

den på båda fotona synliga stenen. Sumpen, som är 92 cm. lång, 17 cm. bred och 13 cm. djup, är gjord av en urholkad bit av en träd-stam, på vilken spikats ett lock. Den är vederbörligen perforerad.

Då man är

Puls.

Bild 30.

ute och ströar använder man en puls, som stöts genom vattnet bakom stimmet för att skrämma det in i nätet. Bild 30

Bild 31.

ger en föreställning om skaftets längd: den är drygt 5 meter.

Bild 31 visar själva pulsen, som är 24 cm. lång + 10 för tenen. Diam. 11 cm.

Långreven är

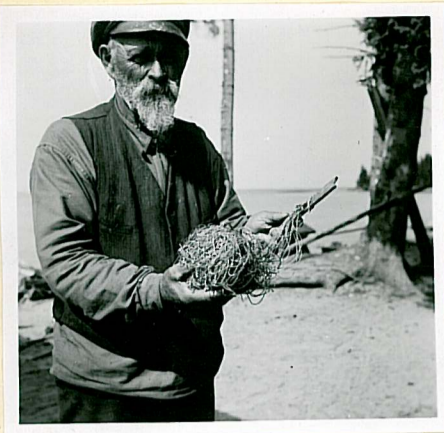

Bild 32.

150 famnar lång och är av 9-trådig bomullsgarn nr 12 - liksom både tafsar och strängar. Det är hela 5 famnar emellan tafsarna.

Bild 33.

Långrev.

Bild 32 visar det nystan som utgör långreven, och bild 33 visar revstickan eller "klåven", där krokarna trädas upp, på närmre håll. "Klåven" är 23 cm. lång och 3 cm. bred. Skåran är 11 cm. djup.

Lakmete be-

Bild 34.

driver Rylander på samma sätt o. med samma redskap som fiskarna i Hästholmen och Borghamn. Tyvärr var det så länge sedan Rylander

Bild 35.

Lakmete.

använde sin "käxe" att han omöjligt kunde finna reda på den, men lovade att en annan sommar visa mig, att den var precis likadan som Östers i Borghamn. "Lakabusa" fick jag emellertid fotografera (bilderna 34 o. 35). Den har plant, bakåt sluttande tak. Bredden är 118 cm.; längden 157 cm.; höjden framtill 161 cm. och baktill 135 cm. Hålet i golvet 48 cm. i diameter. - Det är snart 10 år sedan Rylander var ute med sin "käxe" sist, och lakabusan använder han som alla kollegor i yrket till redskapsbod.

Till ett välordnat redskapsbestånd "Fiskekasse!"

Bild 36.

hör givetvis en kasse, som man kan mäta upp fisken i. Rylanders kasse har en "jor" av grane, som är 30 cm. i diameter. Djupet i kassen är 30 cm. Maskstorleken är 15 mm. mellan knutarna. Bild 36 visar oss kassen på sin plats på väggen till Rylanders redskapsbod nere vid sjön.

BÅTAR.

Båtar.

a/an

Bild 37.

Rylander var lycklig ägare till två av de vackraste vättersnipor upptecknaren sett. Bild 37 visar en totalvy över snipan, som ligger uppdragen på land med aktern utåt sjön (den hade just varit utlånad till ett par sommargäster). Båda sagesmannens båtar voro emellertid icke byggda i Nässja utan av en från Koppar-

sund inflyttad västgöte, bosatt i Lunnefallet i Hammar sn i Närke. Båtbyggarens namn är Frans Johansson. Allt material till snipan är grane. Den är ungefär 18 fot lång, och enligt vad min sagesman berättade icke typisk för Johanssons båtar vad måtten beträffar utan särskilt beställd i dessa två små exemplar av sagesmannen. Den har 5 bord. Det översta kallas som vanligt "värbor" och det näst översta "spetsbor". Listen som löper utmed "spetsborets" kant inne i båten kallas "relling" eller med ett modernare uttryck "ässning". Den har vidare 7 "vränger". Denna term heter enligt Rylander i singularis "vrång". En vrång, flera vränger.

Bild 38 visar

snipans aktre profil, och bild 39 dess utomordentligt djärvt och vackert svängda för.

Bild 38.

Bild 40 är en interiörbild av snipan akteröver.

Bild 39.

"Vrängera" äro o-skarvade. "Slet-jarnet" på "år-docka" är lagt längs efter överkanten och svänger icke ut över "värboret". "Vrängera" sluta under

Bild 40.

Bild 41.

"rellingen". - Bild 41 visar till sist en "båtstött".